

WORKING TO EMPOWER

Presented by Logan Cochrane
Interpreted to Acholi(Luo) by Iris-Peace Nagudi

Kachako

- Q. Aṅo achwi(HIV)? Human Immuno-deficiency Virus
- Q. Aṅo sida(AIDS)? Acquired Immune Deficiency Syndrome

Gin eni ariyo gi wate. Achwi ikwidi ma donyo kom. ka komi jwiko ki pe twero ka lweny two apapat me gi lwoṅ 'secondary opportunistic infections', koni mane sida(AIDS). ṅat twero kabedo kwed kwidi(achwi) ci pe tye kwed sida(AIDS), kany dactari, ṅat eni, giwajo ni tye “HIV positive”. Jo weṅ me tye kwed sida(AIDS),gi tiṅo ikom gi kwidi(achwi) ; ṅat me kome jop, ki tiṅo two mapat (Secondary infections), gi tye kwed sida(AIDS), ki tiṅo kwidi(achwi)(tye HIV+).

Achwi mako ie me lweny two; ieni twero lweny two. Awene, ki ṅat moni twolo, kome lweny two nien ubed akwo. Virus, achwi, turo ie me lweny two ni kom yome. Awene ṅat tye kwed achwi , amotmot, en turu ie ma lweny two ki ye two mapapat mukene kadony ie, kany gi wajo ni ṅat man tye kwed sida. Dactari, gitye kwed tam gi miyo sida, ka kwan paCD4 uporo piny ka mia aṅwen. Ka ṅat uto pa sida, pe gi to pachwi keken. Ento kwidi(achwi) jwiko kom, ki two mapapat(Secondary opportunistic infections) kelo kato. koni ṅat me pu bed atwo, ento pien kwidi(achwi) ka jwiko ie me lweny two, imiyo two twer ka neko. ṅat me bedo kwed kwidi(achwi), kome pe twero ka lweny two mene kelo kato pa two apapat kyalo mucija, tuberculosis,onyo pneumonia. Gin eni bino pien ṅat me tiṅo kwidi(achwi) ikom gi, kom gi jwiko ki pe gi twero ka gwokere. Ikop-pi dwoṅ kwidi(achwi)ki two apapat gin me kelo ka to pa sida(sida).

Tamo

- Aṅo achwi?
- Aṅo sida?
- Achwi ki sida, gi wate ninin?
- Achwi timo ṅo ikom?
- Sida neko ṅat ninin?

Ka miyo tam

1. ki ṅat me tye kwed achwi vut achel ki ṅat upe kwed kwidi, labonṅo agwok, man te ni gudo inṅwiny, dog onyo tun labonṅo agwoko kyalo condom. Condom tye yo mukene me genṅo kwidi(achwi) ka woto. Ento condom tich ki gi tiyo maber, gi gwoko aber, ki pe bale. Pud, condom pe lye kulu. Ki dano ariyo vut labonṅo agwok, ki gi tiṅo kwidi ku, doṅ pe gi bi two pa sida- koni e nyut wa ni ka ṅeyo kit pa komwa e twon dit ki poro pa kwidi(achwi). Kwidi karo kin joni me tye kwed kwidi ki joni labonṅe. ṅat twero ka genṅo wot achwi kie vut kwed joni manok. Kyalo wa wajo malo, ka ṅeyo kit was tye dit dit mo. Ki ṅat gwoko kome ka kwidi(achwi), be, doṅ dini, pacu ki lwaki juko wat kin pa awobe. Itye dit ka ṅeyo iwii wa ni achwi(achwi) maloyo karo dye ka vut achel. tam me lubo dit bene, ento eni dit meloyo gin.
2. Remo ka remo. Kany remo me ṅat mutiṅo kwidi(achwi) rubo kwed remo pa ṅat upe tiṅo kwidi(achwi). ṅat upe tiṅo kwidi doṅ doko kwed achwi. Koni gin kuman bino iyo pat. Kyalo,ki gipoko libira me gigoyo kwed ṅat utye kwed sida ki ṅat upe tye kwed sida. Pa ki

remo titidi. Doŋ libira weŋ me gi dek pa dakika pyeradek(30). bene katiyo gin kyalo: tiyo ki lyedi,gini me ŋule, ki gini me choyo ikom kwed libira, ki gini me kwanyo okwodo. Gin dit achel me wat kwed lawot pa achwi tye kamiyo remo iot yat. Ki pe gi temo remo, remo eni nyalo gi ket ikom ŋat. Tin, kamako sida iremo pe tye ata pien dactari temo remo, ento myaka pyerariyo(20) ubedo ayela iAmerica.

3. Maa ka latin(MTCT onyo PMTCT).Dako metye kwed sida nyalo ka mi lutin gi kwidi. Sida romo ka karo dye ie ,nyo kanywalo, nyo ki latin tye ka Itye yat nono moni me jwike wot pa sida ka maa bot latin. Ento maa pa latin met uŋe kite. Dako me pe tye kwed sida, pu bi miyo latine kwidi. Dako ma tye kwed sida i 35% romo ka miyo latine kwidi.

Paro ni sida wot idano i 85% dye ka vut achel. Uyo mapat me sida wot mit wa mak iwii wa,ento wa ŋey ni tam mu chako tye dit twal loyo tam weŋ.

Diyo dok

Yo ŋo ata me achwi twero ka mak kom?

Uyo ŋo me wa twero ka jwik mako sida kuman?

Sida woto niniŋ iremo?

Uyo ŋo me wa twero ka jwik mako sida kuman?

MTCT niŋo?

Uyo ŋo me wa twero ka jwik mako sida kuman?

Uyo ŋo ma dit me watwero ka jwik gin weŋ adek?

Piŋo wa ŋiyo tutwal ika vut achel?

Kwo ki cham tye dit ikom wa ka konyo kom wa kagwok ki kayubere. ŋat nyalo nyo pe nyalo ka mak sida a ka chel. Moni umako achwi iŋe vut kwed ŋat mu two sida gicel, ki moni pe gimako sida iŋe vut kwed ŋat mu two sida gicel. Jo mo ye ni pien kwo. Ki ŋat mo kwo, kome twero ka lweny two. Utamo ni ŋat mo ukwo kome romo ka lweny two, pekyalo ŋat ukwo ku.

Kom wa mito toŋ dec anŋwen maditi: acel, cham me kony ka gero ki gwoko kom wa irinŋo, cak, toŋ gweno,onyo muraŋa. ariyo; moo,riŋo, dek, ki cham mapat weŋ, me konyo kom ka gwokere. Adec,cham me timo ikom kagum inyig, mugati ki sukari. Lacen, kom wa miro pii maleŋ.

Wat ka kwo bene, ki ŋat gwok kome ki pacu leŋ. Tye dit ka gwok ikom ŋat leŋ, ka lwoker cheŋ jwi ki gwoko gaŋ leŋ. Kyalo, wa neno amalo, achwi/sida jwiki kom ka ye two kamako ka neko kom. Doŋ,ki achwi/sida jwiko kom, tye dit ka yenyo yat.

Pinŋo achwi medde: kacokke

kadagi: “Pe bi maka”,jo mo kwero ka neno sida achwi/sida ni twon layela.

Ludako: Dako dwoŋ cwar gi toŋo gi, kaketo dako piny pa cho, kaketo dako piny pa kacokke ki kom pa dako.

kwano: Jami ka tiyo kwed, bwolo, kwano ma nok ki lewic.

Yat: Wel yat dwoŋ, yat pe tye caa weng, ot yat mo boo, gwok pe, yat pa STD pe.

Kit: Joni pe twero kalok cok kop kin awobe onyo dako pe twero ka lok kwed cwar gi cok abor.

Kacokke: kacham arac, wel pa kwo, yat.

Two pabor(Sexually Trasnmitted Diseases(STD): two gini yabo kom ka mako achwi uyotyot.

Lweny: gimako dako pa kwele pa acekele,wot pa dano ma dwoņ.

Achwi/sida iwaņ pa lobo

UNAID(Dec.2005 Report), iripot gibyeke ni jo 40,000,000 gi tye kwed sida. Gibyeke ni 25,000,000 utoo. Pa gin me tye kwed sida 90% pe gi ņeyo ki maloyo tye ilobo can. Awobe tye ayela matwal. I2005, 50% ki malo mu mako sida gi bed kin myaka 15-24(ento myaka weņ gi romo mako sida). Tin ducu 8000ki malo gi to ka sida ki dano 14,000manyen gi mako sida(tin ducu). Pa joni manyen, kwano unyut ni 250(nyo malo ka 2000) gibedo lutino mumako sida pa nywal nyo kadot. Pa lakwo ki la to cut pa sida kelo, sida bene ryebo jo mapat ki kacokke. itye Kabyeko lutino kic 14,000,000 pien sida. Pa gin utoo 7,000,000 ubed la puro, kwed gi kuro wel enuni ka it malo ka 16,000,000 pa 2020. kato pa sida uryebo lufony(85% pa to isouth africa ubedo sida) ki otyat gi pe ki chene maromo, gi pe ki kwano maromo, sida ubwoyo gu. Adyere 50-80% pa kitanda me ot yat gu poņ dano me two pa sida.

ņiyo dok

cham aber kon niniņ ka jwik sida?

ka mwonyo yat tye dit niniņ?

Piņo achwi/sida medde?

I twero ka medo lok ņo?

Lok ņo madit ikacokke?

Lok alobo wat kany mane?

ņo time cut ki sida umaki?

Gin aņo time ikomi lacen kwed sida?

Juko

Ginyalo ka kony dano metye kwed sida in yo manok: (1) yat me jwik sida(anti-retroviral treatment), ento sida caņo ku. (2) dwoko pa ie me lweny two ki,(3) kamiyo yat pa two apapat(secondary infections/diseases)?

Yat ARV pe tye caņo pa sida. Yat eni kony i a ņat jwik kwidi kadoņ yot. Kany ņat twero ka bedo bo kwed sida. Yat eni, jo mo neno chalo taņu pien kwo gi dwog uyotyot idwe ariyo.

Yat eni bene tim arac. Wel gi dwoņ. Tek ka noņ gi ilobo can ki bene gi weko gin arac ikom (jo 20-30% iameric pe gi twero ka tiyo yat eni). yat poro katich ki kwidi doko tek.

Yat konyo ņat matwolo tutwal ka doko kwo, ento gi caņo ku. Ie romo konyere kwed cham a ber ki kwo.

Tam lacen, ni ka to sida wat kwed two apapat me turu ie me lweny two. Pien, ka mwonyo yat pa two eni dit mo, ikom ki kwo pa ņat ukome lit pa sida. Ka yenyo dactari ki yat pa two gini medde caa ka dano matye kwed sida.

Juko pa MTCT

35% pa ludako me tye kwed sida ki gi doko ie, romo ka miyo sida bot lutin gi. Doņ wa wajo ni itye yat moni me twero ka jwike. Gi romo ka miyo yat acel, Nevirapine, ka jwiko latin ka mako sida pa maa ne,iwel (\$4pa USD). Gi tiyo yat eni pien wele nok ki kamiyo ne yot. Dukani pa yat mo miyo yat eni ka nono. Gin adit pa maa ki latin kaņeyo tye kit a kwo gi, doņ gimi gi yat maber.

Diyo dok

Gin adec ɲo pa jo ma tye kwed sida?
Yat anti-retrivial treatment ɲo?
Yat eni tim aɲo?
Itye caɲo?
Do rac time?
Layela ɲo ma medde?
MTCT ɲo?
Nevirapine ɲo?
Gin ɲo adit pa jo weɲ ka kony jwik sida ka wot?

Wot kin cho ki dako

Aka chako, sida ubed amako cho tutwal kaloyo dako, ento tin dako gibed atwo pa sida tutwal kaloyo lacho. i2005 jo anyen umako sida, ubedo dako. Eni wat kwed kom pa ludako, kacokke, ki kit. imyaka eni, wel pa ladako me tye kwed sida uit malo. Ducu 20 tikitiki adyere dako mo mako sida ilobo can. Tich pa dako kagwoko gaɲ, ka utwolo, keɲo. Kamedde pa dako katwolo sida wat ki:

1. **kwan pa kom:** Awene dako vut kwed lacho, kom dako utime ni gamo, me medo gum pa sida. Aka medo ka nywalo romo miyo latin achwi.
2. **Kacokke:** Pien dako ipacu tye piny pa luchoo, pe gi romo ka kwero ka vut kwed cwar gi. Caa mo lucho megɲi tiyo tek onyo dako ubedo malaya. Doko mo gi lwooro cwar gi, ni gi pe twero ka lok kavut a ber.
3. **Tich:** Dako caa mo gi tek gi kabedo malaya, pien pe gi ye dako ka tich. Kany dako pe gi romo ka cuɲ kom gi ki gi cuɲ ka la cho. Lunyako gi noɲ 'sugar daddies' pa chene, kit ki jami gi. Gini jami weɲ wat ka nyutu niniɲ ludako gitye piny ka choo igan.
4. **Twolo:** Ludako mo mit gi miy gi remo ka gi tye ka nywalo latin, me doko yo pa achwi ka mako gi, ka loyo cho.